

Urszula Kozłowska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5444-5847>

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Humanistyczny

email: urszulakozlowska@interia.pl

Szkic do społeczno-demograficznego portretu prostytutek w Polsce w latach pięćdziesiątych XX wieku

A Contribution to the Social and Demographic Portrait of Prostitutes in Poland in the 1950s

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza zjawiska prostytucji w ujęciu społeczno-demograficznym w latach 50. XX wieku. Wykorzystane w rozprawie źródła (głównie dokumenty sporządzone przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Komendę Główną Milicji Obywatelskiej) zostały przeanalizowane i poddane krytyce. W oparciu o nie i literaturę przedmiotu, przeprowadzono analizę i określono specyfikę prostytucji do końca lat 50. XX wieku. Analiza obejmowała między innymi: cechy społeczno-demograficzne prostytutek, ich rodzaje oraz problemy prostytuujących się kobiet, szczególnie zdrowotne. Podkreślenia wymaga także charakter zjawiska. W większości przypadków była to prostytucja uliczna, częściowo lokalowa, której dalsza ewolucja nastąpiła w latach 60. XX wieku.

Abstract

The aim of the article is to analyse the phenomenon of prostitution from the point of view of the socio-demographic situation of the 1950s. The sources used in the research (mainly documents drawn up by the Interior Ministry and the General Headquarters of Civic Militia) have been analysed. They, as well as other sources, served as a basis for a further analysis to define the prostitution of the end of the 1950s. The analysis included, *inter alia*, the socio-demographic features of prostitutes, their types and problems, especially connected with health. The character of the phenomenon should be paid a special attention to. In most cases it was a street prostitution, and its later evolution took place in the 1960s.

Wstęp

Negatywne zjawiska społeczne tworzą szeroki zbiór różnych zachowań, odbiegających od przyjętych i zdefiniowanych norm społecznych. Wśród nich można wskazać na różnego rodzaju patologie, dewiacje, dezorganizacje, dezintegracje, naznaczanie społeczne. Wchodząc w głąb wspomnianych zjawisk, można podać przykłady naruszające ustalone normy społeczne. Wśród nich niewątpliwie znajduje się także prostytucja.

Sam termin „prostytucja” etymologicznie pochodzi od łacińskiego *prostitutio*, co oznacza uprawianie nierządu w celu osiągnięcia zysku. Inni natomiast wywodzą ten termin od również łacińskiego *prostaré*, co znaczy stać przed czymś, wystawiać, ofiarować się na sprzedaż. Natomiast w języku prawniczym używa się określeń „zawodowy nierząd” lub „uprawianie nierządu”¹. Warto zaznaczyć, że wspomniane definicje podkreślają zasadnicze cechy prostytucji: jest to pewnego rodzaju transakcja kupna-sprzedaży, kiedy prostytutka oddaje własne ciało w celu zaspokojenia potrzeb seksualnych klienta/klientów, dla osiągnięcia korzyści materialnych w postaci wynagrodzenia za świadczone usługi. Tak rozumiana prostytucja znalazła także swoje odzwierciedlenie w szeroko rozumianej kulturze popularnej – od literatury po twórczość filmową². Współcześnie natomiast prostytucję traktuje się jako kontinuum, na którego krańcach z jednej strony znajduje się jej rozumienie jako formy sadystycznego nadużycia, z drugiej zaś jako normalny, zawodowy wybór kobiety. Światowa Organizacja Zdrowia określa prostytucję jako „usługę o charakterze dynamicznym i adaptacyjnym, co pociąga za sobą transakcję pomiędzy usługodawcą i usługobiorcą”. Taki sposób rozumienia prostytucji powoduje, że traktuje się ją jako kategorię zawodową, mającą określone problemy i potrzeby. Natomiast prostująca się kobieta jest tego świadoma, jest to jej sposób zarobkowania, a więzi łączące ją z klientami mają

¹ Kazimierz Imieliński, *Manowce seksu. Prostytucja* (Łódź: Res Polona, 1990), 9 i n.; Milena Gwara, „Prostytucja w aspekcie prawnym i jej skutki psychiczno-społeczne”, *Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM* 6 (2016): 131–145.

² W rodzimej kinematografii szczególne znaczenie należy przypisać dokumentowi pt. *Paragraf Zero* (1957). Był to pierwszy film przełamujący społeczne tabu prostytucji, a jednocześnie ukazujący autentyczne oblicze miejskiego pejzażu Warszawy, niewolnego od różnorodnych patologii społecznych (także: chuligaństwa, złodziejstwa, pijaństwa etc.). W kolejnych latach podobnych filmów powstało znacznie więcej (także produkcji fabularnych). Zdecydowany progres odnotowujemy zwłaszcza w dekadzie Edwarda Gierka (motyw ten często występował np. w serialach telewizyjnych), a następnie w połowie lat osiemdziesiątych. Szerzej: Krzysztof Kosiński, „Prostytucja w PRL”, *Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały* 9 (2009): 85–132; Tomasz Sikorski, „Problem chuligaństwa w «czarnej serii» polskiego dokumentu (1955–1959)”, w: *„Wykluczeni”. Ludzie z marginesu w kinematografii światowej*, red. Maciej Kowalski, Tomasz Sikorski, (Radzymin–Warszawa: Wydawnictwo von Borowiecky, 2017), 39–74.

tylko charakter zawodowy³. Mając na uwadze powyższe, ten „najstarszy zawód świata”⁴, tak jak każde zjawisko społeczne, podlega zmianom i należy go analizować w określonym kontekście społeczno-kulturowym. To, co charakteryzowało prostytucję w przeszłości, dzisiaj niekoniecznie ma takie samo znaczenie⁵. Niezmienne jest jednak jedno – prostytuująca się kobieta nie jest osobą cenioną, godną szacunku. Podejmuje łatwy, szybki, ale niezgodny z ustalonymi normami społecznymi sposób zarabkowania⁶.

Celem artykułu jest analiza zjawiska prostytucji w ujęciu społeczno-demograficznym w latach pięćdziesiątych XX wieku. Uwagę skoncentrowano na przedstawieniu specyfiki zjawiska, jego zmian, ewolucji, uwzględniając warunki społeczne, demograficzne i polityczno-prawne. W artykule wykorzystano archiwalia zgromadzone w Instytucie Pamięci Narodowej. Podstawę stanowiły dokumenty Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej z pierwszych dekad powojennych. Były to różnego rodzaju sprawozdania, instrukcje, materiały szkoleniowe. Pominięto natomiast materiały wytworzone i znajdujące się w innych zespołach archiwalnych, np. Ministerstwa Zdrowia, Ministerstwa Sprawiedliwości, Prokuratury Generalnej i inne⁷, koncentrując się przede wszystkim na działaniach monitorujących i zapobiegawczych Milicji Obywatelskiej. Organy ścigania były bowiem zaangażowane w zwalczanie nierządu. W tym celu Komendant Główny Milicji Obywatelskiej wydawał

³ Joanna Sztobryn-Giercuszkiewicz, *Psychologiczne aspekty prostytucji* (Łódź: Wydawnictwo Dajas, 2004), 20, 30; Robert Kowalczyk, Katarzyna Korzeniowska, Violetta Skrzypulec, „Psychologiczne funkcjonowanie prostytuujących się kobiet”, *Przegląd Seksuologiczny* 17 (2009): 14–21.

⁴ Prostytucja jest starym zawodem, ale nie najstarszym, jak się powszechnie uznaje. Jest ona wytworem organizacji społecznej. Ukształtowanie się pierwszego, pierwotnego społeczeństwa klasowego przyczyniło się do powstania tego określenia. Zob. Kazimierz Imieliński, „Kulturowe aspekty seksuologii”, w: *Seksuologia kulturowa*, red. Kazimierz Imieliński (Warszawa: PWN, 1984), 9. Z racji powszechności tego stwierdzenia w artykule czasami go używam.

⁵ Na temat prostytucji, jej specyfiki w różnych okresach historycznych pisali m.in.: Jan Papee, *Nadzór lekarski nad prostytucją* (Lwów: Drukarnia Pillera, Neumanna i Sp., 1907); Marek Karpiński, *Najstarszy zawód świata. Historia prostytucji* (Warszawa: Wydawnictwo Iskry, 2013); Monika Piątkowska, *Życie przestępcze w przedwojennej Polsce. Grandesy, kasiarze, brylanty* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012); Jolanta Sikorska-Kulesza, *Zło tolerowane. Prostytucja w Królestwie polskim w XIX wieku* (Warszawa: Mada, 2004).

⁶ Magdalena Wojciechowska, *Agencja towarzyska: (nie)zwykłe miejsce pracy* (Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2012), 23; Erving Goffman, *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości* (Gdańsk: GWP, 2005), 7 i n.; Elżbieta Czykwin, *Stygmat społeczny* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007), 189 i n.

⁷ Krzysztof Kosiński w swoich publikacjach zwraca uwagę, że wiele cennych informacji dotyczących prostytucji w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku znajduje się w różnych zespołach archiwalnych. Zob. Kosiński, „Prostytucja w PRL”, 85; tegoż, „Prostytutki”, w: *Historia pijactwa w czasach PRL. Polityka – obyczaje – szara strefa – patologie* (Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2008), 592–610.

instrukcje, rozkazy regulujące działania związane z walką z prostytutką⁸. Ponadto w 1946 roku weszła w życie instrukcja dotycząca organizacji służby śledczej. W jej strukturze pojawiła się IV Sekcja do Walki z Nierządem i Przestępczością Małoletnich⁹. Funkcjonowała ona do początku lat 50., następnie ją rozwiązano i ponownie reaktywowano w styczniu 1956 roku¹⁰ pod zmodyfikowaną nazwą – Sekcja do walki z nierządem. W strukturze tych sekcji pojawiły się specjalne referaty kobiece, zajmujące się prostytutką, których główna działalność zogniskowana była na prowadzeniu działań rozpoznawczych prostytutek i ich środowisk. W związku z tym do obowiązków funkcjonariuszek należało: zakładanie teczek i zbieranie informacji na temat nierządu, współpraca z dzielnicowym, Ligą Kobiet, dzielnicową radą narodową, analiza zjawiska prostitucji na danym terenie, ocena stosowanych środków zaradczych¹¹. Poza obszarem zainteresowań znalazło się natomiast wykorzystanie prostytutek do gier operacyjnych prowadzonych przez SB (inwigilacja, pozyskanie w charakterze kontaktów operacyjnych i tajnych współpracowników, prowadzenie spraw obiektowych, spraw operacyjnego rozpracowania i in.)¹².

⁸ IPN Warszawa, Instytut Pamięci Narodowej, Biuro Udostępniania Archiwów (dalej: IPN BU), sygn. 00342/7/1, Komenda Główna Milicji Obywatelskiej (dalej: KG MO), *Rozkazy, instrukcje, okólniki 02.12.1944 – 10.11.1948, Rozkaz nr 88 Komendanta Głównego Milicji Obywatelskiej z dnia 19 kwietnia 1945 roku, dotyczący m.in. nadzoru nad bezdomnymi i włóczęgami (pkt 2); Rozkaz nr 192 Komendanta Głównego Milicji Obywatelskiej z dnia 26 września 1946 roku o wprowadzeniu tymczasowej instrukcji sanitarno-porządkowej dla organów MO, dotyczący m.in. postanowień szczegółowych w odniesieniu do chorób wenerycznych (pkt 4); Rozkaz nr 307 Komendanta Głównego Milicji Obywatelskiej z dnia 15 października 1948 roku w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego tymczasowej instrukcji o walce z nierządem.*

⁹ IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 01480/875, k. 11, *Rozkaz 168 Komendanta Głównego Milicji Obywatelskiej z dnia 17 września 1946 roku o wprowadzeniu do użytku służbowego Milicji Obywatelskiej Tymczasowej Instrukcji o Organizacji Służby Śledczej*; Maciej Sywula, „Działalność milicyjnej służby śledczej na terenie województwa gdańskiego w latach 1945–1949”, *Śląskie Studia Historyczne* 20 (2014): 195–197.

¹⁰ W 1956 r. na terenie naszego kraju w 16 miastach (Warszawa, Gdynia, Gdańsk, Sopot, Szczecin, Poznań, Wrocław, Kraków, Katowice, Chorzów, Bytom, Zabrze, Gliwice, Częstochowa, Bielsko) zostały reaktywowane Sekcje do walki z Nierządem. IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 1550/3572, k. 44. *Informacje o stanie prostitucji i zjawiskach jej towarzyszących. Notatka w sprawie prostitucji* [26.02.1957 r.].

¹¹ IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 1550/3572. „O działalności sekcji (referatów) do walki z nierządem”, *Biuletyn* 3 (1957): k. 8.

¹² Jak wynika ze sprawozdań Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Szczecinie, w połowie lat 60. bezpieka zwerbowała 28 informatorów (kontakty operacyjne, osobowe źródła informacji, tajni współpracownicy, konsultanci) wywodzących się ze środowisk prostytutek. Kobiety te były wykorzystywane głównie do rozpracowania miejscowych środowisk sutenerskich, kuplerskich, przestępczych, do zwalczania przestępczości kryminalnej, gospodarczej czy dewizowej. Od prostytutek współpracujących z bezpieką uzyskiwano również wiedzę na temat działalności zorganizowanych grup przestępczych, środowisk marynarzy (pływających również pod „obcą” banderą). Za najbardziej wartościowe uznano informatorki o pseudonimach: „Jolka”, „Maciejka”, „Kalinowska”, „Krawczyńska”, „Lilka”, „Dorota”, „Pryda”. Za: IPN Oddział

Materiały, na podstawie których dokonano analizy, były zróżnicowane zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Były to różnego rodzaju notatki, sprawozdania, broszury informacyjne, materiały szkoleniowe. Niektóre z nich, między innymi sprawozdania Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (stanowiące ważny dokument dający obraz prostytucji), zawierały niepełne informacje na temat nierządu. Bardzo często prezentowały tylko dane procentowe (nie uwzględniały liczb bezwzględnych zjawiska), co utrudniało przeprowadzenie analizy. Ponadto nie wszystkie były sporządzane w jednakowy sposób, według przyjętego, określonego wzoru. Niektóre z nich tylko fragmentarycznie informowały o prostytucji, zwracając uwagę na wybrane problemy związane z tym zjawiskiem. Brak ujednoczenia sporządzania raportów w analizowanym okresie powodował, że pod uwagę trzeba było wziąć różne cechy społeczno-demograficzne środowiska prostytutek. Niemniej jednak należy podkreślić wagę wspomnianych dokumentów. Pozwoliły one w dużej mierze na ukazanie i odtworzenie specyfiki prostytucji w analizowanym okresie.

Warto także zaznaczyć, że obraz prostytucji przedstawiony w artykule ma charakter niepełny. Podanie faktycznej liczby prostytutek jest utrudnione, można tylko szacować rozmiar zjawiska prostytucji. Mamy bowiem do czynienia jedynie z obrazem prostytucji zewidencjonowanej, to jest takiej, która została odnotowana przez funkcjonariuszy milicji, np. w kartotece „P”¹³ czy w „teczce meliny”. Niektóre kobiety były wielokrotnie odnotowywane przy okazji naruszenia prawa (np. bójki, kradzieże, zakłócanie porządku publicznego¹⁴). W dużej mierze mamy tu do czynienia z prostytutką uliczną czy lokalową. Ponadto w raportach organów ścigania brakuje informacji o kobietach, które nierząd traktowały jako sposób dorobienia sobie do pensji, rekrutujące się głównie ze środowiska kobiet pracujących zawodowo. Były to tzw. półprofesjonalistki, zajmujące się prostytucją dorywczo. Stanowią one jednak inną stronę analizowanego zagadnienia. Można je potraktować jako „szarą strefę” prostytucji. W wielu bowiem wypadkach nie były one ewidencjonowane przez organy ścigania.

w Szczecinie, Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej w Szczecinie, sygn. 008/429, k. 35 i n., *Sprawozdania dotyczące nierządu i ograniczania prostytucji 1963–1965*.

¹³ Prostytutki, które zostały ujęte w tego typu kartotece, zostawały objęte działaniami, których celem było zaprzestanie uprawiania prostytucji.

¹⁴ Krzysztof Kosiński podaje, że pod koniec lat 40. funkcjonariusze milicji spisywali około 1500–2000 kobiet przyłapanych na uprawianiu płatnego seksu i łamaniu prawa (np. bójki, kradzieże). Można zatem przyjąć, że rocznie odnotowywano około 20 tys. przypadków łamania prawa przez prostytutki. Nie wiadomo, ile prostytutek „spisywano” kilkakrotnie. Zatem trzeba podkreślić, że funkcjonariusze MO nie uwzględniali w swoich raportach kobiet „podejrzanych” o uprawianie nierządu. Wątpliwości mogły także budzić meldunki napływające do centrali z „terenu”. Referat do Waki z Nierządem KW MO we Wrocławiu donosił o 158 prostytutkach, a podczas przeprowadzonej tu kontroli znaleziono rejestr z 928 nazwiskami. Kosiński, „Prostytucja w PRL”, 91–93.

„Gruzinki”, prostytutki uliczne, lokalowe – prostytutcja w okresie powojennym

W powojennej, socjalistycznej Polsce prostytutkę utożsamiano z „moralnym upadkiem Zachodu”, zaś w socjalizmie, gdzie głoszono hasła równości obywateli, ich dobrobytu, na tego rodzaju proceder po prostu nie mogło być miejsca. Jednak rzeczywistość była zupełnie inna. Polska Ludowa nie była wolna od kobiet uprawiających najstarszy zawód świata.

W pierwszych dekadach Polski Ludowej można wskazać na dwa etapy zwalczania prostytutki. Należy zaznaczyć, że przyjęty podział ma czysto umowny charakter. Podstawą wydzielenia tych etapów były między innymi działania związane z normalizacją prawną analizowanego zjawiska, przejście od neoreglamentacji do abolicjonizmu. Pierwszy obejmował okres 1945–1952, drugi – lata po 1952 roku. W okresie 1945–1952 obowiązywało przedwojenne ustawodawstwo określające sposoby walki, nadzoru i kontroli nierządu, o czym poniżej. Natomiast 1952 rok rozpoczął nowy etap w podejściu do prostytutki, ugruntowały się bowiem wówczas rozwiązania proponowane przez abolicjonizm, który zakładał rezygnację z karania osób uprawiających prostytutkę na rzecz jej zapobiegania. Za wprowadzeniem rozwiązań abolicyjnych stały następujące argumenty: brak jasnych kryteriów i nieostrość granic w definiowaniu zjawiska, pominięcie mężczyzny (klienta) jako współwinnego procederu, zawężone możliwości reedukacji, nieefektywna resocjalizacja karanych prostytutek. Propagowano więc hasło: „należy walczyć z prostytutką, ale nie z prostytutkami”¹⁵. O wprowadzenie rozwiązań abolicyjnych zabiegało wcześniej całe grono lekarzy wenerologów i działaczy społecznych. W tym czasie Polska przyjęła konwencję dotyczącą zwalczania handlu ludźmi i prostytutką¹⁶. W nurt nowych rozwiązań włączyła się także Milicja Obywatelska, wypełniając tym samym postanowienia zawarte w artykule 16 wspomnianej konwencji, w której wskazano, że należy: „podjąć lub zachęcać do podjęcia kroków za pośrednictwem (...) publicznych i prywatnych organów oświatowych, zdrowotnych, społecznych, gospodarczych i innych organów pokrewnych, dla zapobieżenia prostytutce oraz przysposobienia do pracy i społecznego uzdrowienia ofiar prostytutki i przestępstw (...)”¹⁷. Podkreślano przede wszystkim znaczenie działań resocjalizacyjnych. Przedstawiciele organów ścigania, realizując zadania związane z 16 artykułem konwencji, prowadzili

¹⁵ Por. Magdalena Jasińska, *Proces społecznego wykołajenia młodocianych kobiet* (Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze, 1967), 173–186.

¹⁶ Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytutki (ratyfikowana na podstawie ustawy z 29.02.1952 r.), Dz.U. 1952, nr 41, poz. 278.

¹⁷ Tamże.

między innymi: „rozmowy profilaktyczne”¹⁸, nawiązywali współpracę z urzędami zatrudnienia, szpitalami, przychodniami skórno-wenerologicznymi czy organizacjami społecznymi, np. Ligą Kobiet.

Lata 1945–1947 można potraktować jako czas względnej tolerancji prostytucji przez czynniki państwowe. Liczono bowiem, że wskutek przeobrażeń społeczno-ekonomicznych socjalizmu, problem „sam się jakoś rozwiąże”. Niestety, rachuby te zawiodły. Nie dość, że problem nie został rozwiązany, to prostytucja powiększyła swoje rozmiary.

Obowiązującymi wówczas rozwiązaniami prawnymi, na podstawie których zwalczano nierząd, były: przepisy kodeksu karnego, artykuły 203–214¹⁹, dekret o zwalczaniu chorób wenerycznych z 1946 roku wraz z późniejszymi zmianami²⁰, rozporządzenie Prezydenta RP o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa z 14 października 1927 roku²¹, okólnik Ministerstwa Zdrowia z 23 listopada 1946 roku o komisjach społecznych do spraw zwalczania chorób wenerycznych²² oraz art. 51 Prawa o wykroczeniach²³. Podkreślenia wymaga także inne przedwojenne rozwiązania prawne, tj. rozporządzenie O nadzorze nad nierządem z 1922 roku²⁴. Wprowadziło ono bowiem w pierwszych latach powojennych system neoreglamentacji prostytucji, polegający na rejestracji i kontroli prostytutek przez lekarzy

¹⁸ Rozmowy profilaktyczne były to działania mające na celu ustalenie przyczyn uprawiania przez kobiety prostytucji oraz odwiedzenie ich od uprawiania nierządu. Prowadzono je głównie z prostytutkami młodocianymi i będącymi krótko w zawodzie.

¹⁹ Kodeks karny z 1932 r. nie penalizował prostytucji, jedynie czyny z nią związane. Zob. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr poz. 571, rozdział XXXII, art. 203–214. Obowiązywał on do 1970 r.

²⁰ W 1945 r. podjęto prace w kierunku organizacji podstaw prawnych regulujących działania związane z leczeniem chorób wenerycznych. Przygotowywany dekret określał postępowanie zarówno w przypadku chorób, jak i chorych wenerycznie. Zakładał konieczność zgłaszania tego typu jednostek chorobowych, podania źródła zakażenia, a także przymus leczenia w przypadku opornych chorych. Ponadto leczenie miało być bezpłatne i dostępne dla wszystkich. Finalizacja prac nastąpiła w 1946 r., kiedy Rada Ministrów ogłosiła dekret o zwalczaniu chorób wenerycznych (Dz.U. 1946, nr 18, poz. 119) wraz z późniejszymi poprawkami (Dz.U. 1947, nr 20, poz. 80; Dz.U. 1949, nr 46, poz. 338), zaś w 1949 r. ogłoszono jego jednolity tekst (Dz.U. 1949, nr 51, poz. 394). Określenie podstawy prawnej wprowadziło nową jakość w organizacji leczenia tego typu schorzeń.

²¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa, Dz.U. 1927, nr 92, poz. 823.

²² Okólnik Ministra Zdrowia nr 40/46 z 31.11.1946 r. o Komisjach społecznych do spraw zwalczania chorób wenerycznych, Dzienniki Zdrowia 1946, nr 23/24, poz. 126.

²³ IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 00342/7/1, KG MO, *Rozkazy, instrukcje, okólniki 02.12.1944 – 10.11.1948, Rozkaz nr 307 Komendanta Głównego Milicji Obywatelskiej z dnia 15 października 1948 roku w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego tymczasowej instrukcji o walce z nierządem*; Piotr Semków, „W walce o czystość moralną”, *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej* 2 (2003), 25: 57.

²⁴ Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z 6.09.1922 r. o nadzorze nad nierządem, Dz.U. 1922, nr 78, poz. 715.

i służby sanitarne. W tym celu powołano komisje sanitarno-obyczajowe. prostytutki otrzymywały „książeczki zdrowia” stemplowane przez lekarza. W niektórych miastach wyznaczono też strefy i określono godziny, w których kobiety mogły uprawiać swój proceder. W zwalczanie prostytucji zaangażowało się także Ministerstwo Zdrowia. W tym celu powołano komisje społeczne do zwalczania chorób wenerycznych. Niestety, wskutek opieszałości i braku zainteresowania wchodzących w ich skład organizacji społecznych, komisje przetrwały do 1948 roku. Mimo niepowodzeń poszukiwano nowych rozwiązań. Przełomowy w tym aspekcie okazał się rok 1949. Jeszcze w 1948 roku, z inicjatywy Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej, zwołano konferencję z udziałem przedstawicieli Ligi Kobiet, ministerstwa zdrowia, ministerstwa opieki społecznej, ministerstwa oświaty, związków zawodowych i Polskiego Czerwonego Krzyża. Ważnym ustaleniem podjętym w wyniku obrad było wydanie instrukcji wprowadzającej „bezwartunkowy zakaz stosowania wszelkich dyskryminacyjnych i poniżających metod kontroli” wobec kobiet uprawiających prostytucję²⁵. W specjalnym piśmie okólnym minister zdrowia określił, że nie należy rejestrować kobiet „trudniących się nierządem” oraz rozwiązał komisje sanitarno-obyczajowe, wskazując, że rozporządzenie z 1922 roku o nadzorze nad nierządem straciło swoją moc²⁶. Podstawę prawną do zwalczania chorób wenerycznych dawał dekret z dnia 16 kwietnia 1946 roku o zwalczaniu chorób wenerycznych wraz z jego późniejszymi zamianami. We wspomnianej instrukcji widniał także zapis o współpracy z organami Milicji Obywatelskiej w zakresie zwalczania prostytucji i współdziałania w dziedzinie resocjalizacji.

W sukces rozwiązań prawnym przyszły te o charakterze instytucjonalnym. W celu lepszego nadzoru i kontroli nad prostytucją w 1948 roku podjęto działania związane z organizacją tzw. domów rozdzielczych. Były to miejsca, w których prostytuujące się kobiety były poddawane procesom resocjalizacyjnym. Z założenia miały roztaczać nad sowimi podopiecznymi „opiekę moralną i materialną do czasu uzyskania przez nie samodzielności, starając się we ten sposób umożliwić im powrót do społeczeństwa”²⁷. Z końcem 1953 roku i one jednak zostały zlikwidowane. Podzieliły los komisji społeczno-obyczajowych, które także nie spełniły pokładanych w nich nadziei ograniczenia prostytucji.

²⁵ IPN Warszawa, IPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 1550/3079, k. 3–4, *Prostytucja w kraju. Notatka dla KC PZPR* (Warszawa, 14 lipca 1955 r.).

²⁶ Andrzej Stapiński, *Zwalczanie kili i rzeźączki w Polsce* (Warszawa: PZWL, 1979), 283.

²⁷ Tamże, 267.

Tabela 1. Liczba zewidencjonowanych kobiet trudniących się prostytutką w latach 1945–1959 (na podstawie kartotek milicyjnych z terenu Polski)

Rok	1945 ^a	1948 ^b	1949	1950	1952	1956	1957	1958	1959
Liczebność	6131	4718	3851	1372	1551	3137	3157	5313	5656

^a Dane za rok 1945 wątpliwe. ^b Według Krzysztofa Kosińskiego („Prostytucja w PRL”, 91) liczba zarejestrowanych prostytutek przekroczyła w tym roku 6 tys.

Źródło: IPN Warszawa, IPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 01253/36, k. 62, *Materiały Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych na posiedzenie Kolegium Ministra Spraw Wewnętrznych za okres marzec–grudzień 1959. Notatka dotycząca walki z prostytutką i przestępstwami seksualnymi.*

Dane zawarte w tabeli 1 prezentują zmiany dotyczące zewidencjonowanych prostytutek, czyli takich, które zostały zatrzymane przez organy ścigania za uprawianie płatnego seksu bądź złamały prawo, np. poprzez udział w bójkach, włamaniach czy kradzieżach. Niektóre z nich mogły być zatrzymywane kilkakrotnie. Dane za 1945 rok mogą budzić pewne wątpliwości, wynikające w dużej mierze z brakiem właściwej ewidencji osób prostytuujących się. Warto dodać, że dopiero od 1946 roku w strukturze milicji pojawiły się Sekcje do walki z nierządem i przestępczością małoletnich. Powoływała je instrukcja dotycząca organizacji służby śledczej. Wspomniane struktury zostały jednak rozwiązane w 1950 roku. Ich reaktywacja nastąpiła w roku 1956²⁸.

Pewną poprawę w ograniczeniu występowania prostytutki można zaobserwować na początku lat pięćdziesiątych. Ówczesne władze tłumaczyły to intensywnością działań prowadzonych przez organy ścigania. Jednak osiągnięta poprawa nie była trwała, o czym świadczy wzrost liczby kobiet uprawiających nierząd w latach następnych. Na spotkaniu zorganizowanym 23 listopada 1955 roku przez sekretariat KC PZPR wskazywano, że „prostytucja stała się niezmiernie groźną chorobą społeczną, szerzącą się bez hamulców”²⁹. Podkreślano również wagę czynników środowiskowych, zaznaczając, że prostytutka była także wynikiem „tolerancji opinii społeczeństwa, które pozostawało bierne i z całkowitą obojętnością przyglądało się narastaniu tego problemu (...) uważając go za naturalne zjawisko”³⁰. Sytuacja ta spowodowała, że w latach 1951–1954 odnotowano 24% wzrost prostytutki w porównaniu do lat poprzednich.

²⁸ IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 01480/ 875, k. 11, *Rozkaz 168 Komendanta Głównego Milicji Obywatelskiej z dnia 17 września 1946 roku o wprowadzeniu do użytku służbowego Milicji Obywatelskiej Tymczasowej Instrukcji o Organizacji Służby Śledczej*; Sywula, „Działalność”, 195–197.

²⁹ Stapiński, *Zwalczanie kiły*, 264.

³⁰ IPN Warszawa, IPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 1550/3079, k. 2–4, *Prostytucja w kraju. Notatka dla KC PZPR* [26.02.1957 r.].

Tabela 2. Cechy społeczno-demograficzne prostytutek w 1954 roku (%)

Wiek			Razem
poniżej 25 lat	25–35 lat	35 lat i więcej	
28	37	35	100
Zawód			Razem
bez zawodu	posiadające zawód (bez pracownic umysłowych)	pracownice umysłowe	
75	23	2	100
Wykształcenie			Razem
analfabetki i półanalfabetki	ukończone 4–7 klas szkoły podstawowej	ukończone 8–11 klas szkoły podstawowej	
15	73	12	100
Okres rozpoczęcia nierządu			Razem
w latach międzywojennych	w okresie okupacji	po wojnie	
14	12	74	100

Źródło: IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 1550/ 3079, k. 5, k. 12, *Prostytucja w kraju. Notatka dla KC PZPR* [26.02.1957 r.].

Jak wspomiano wcześniej, na początku lat pięćdziesiątych klimat społeczny sprzyjał rozprzestrzenianiu się prostytucji. Pewnego rodzaju rozluźnienie moralne spowodowane okupacją, społeczne przyzwolenie i akceptacja prostytucji wpłynęły na intensyfikację tego zjawiska. Drogi kobiet do prostytucji były złożone, a zarazem różnorodne. W pierwszej dekadzie lat powojennych prostytutki wywodziły się głównie z biedoty miejskiej i wiejskiej (zob. tab. 2 i 3). Niektóre z nich uprawiały swój proceder jeszcze w czasach przedwojennych, inne zaś zostały zdemoralizowane przez czasy okupacji. Większość z nich nie miała żadnego przygotowania zawodowego. Ponadto w wielu wypadkach obserwowano dziedziczenie wykonywanego zawodu, który przechodził z matki na córkę. Zdecydowana większość prostytutek pochodziła ze zdemoralizowanych środowisk nałogowych alkoholików, złodziei, chuliganów. Wiele z nich wychowywało się w rodzinach niepełnych. Nie brakowało wśród nich także sierot i półsierot. Najczęstszym motywem skłaniającym kobiety do pracy na ulicy były problemy materialne, brak pracy, mieszkania: „(...) Brak mieszkań u bardzo dużej ilości [prostytutek – U.K.] powoduje, że nocują one na trawnikach, w stogach siana, kłatkach schodowych, niedokończonych budowlach, a niektóre bardziej pomysłowe budują jaskinie np. w hałdach węgla, nieużywanym piecu cegielnym (Katowice) oraz gruzach (Wrocław i Szczecin). Odzież mają brudną i pokrytą robactwem (...)”³¹. Zdarzały się

³¹ IPN Warszawa, IPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 1585/4, k. 340, *Kolegium ministra spraw wewnętrznych, posiedzenia z 1957 roku. Protokoły nr 01–04*,

także przypadki, szczególnie zimą, że prostytutki same zgłaszały się do komisaariatów z prośbą o udzielenie schronienia.

Obserwowany wzrost prostytucji przyczynił się między innymi do reaktywowania Sekcji do walki z nierządem, której zadanie polegało na lepszym rozpoznaniu środowiska prostytuujących się kobiet i poszukiwaniu nowych rozwiązań ograniczania nierządu.

Tabela 3. Cechy społeczno-demograficzne prostytutek w miastach z funkcjonującymi Sekcjami do walki z nierządem w 1956 roku (%)

Wiek				Razem
poniżej 18 lat	18–25 lat	25–40 lat	40 lat i więcej	
8	36	48	8	100
Pochodzenie społeczne				Razem
robotnicze	chłopskie	inteligentkie		
77	18	5		100
Wykształcenie				Razem
Analfabetki	ukończone kilka klas szkoły podstawowej	ukończona szkoła podstawowa	brak danych	
5	40	46	9	100
Stan cywilny				Razem
Panny	zameżne	rozwidzione	wdowy	
64	11	18	7	100
Czas uprawiania prostytucji				Razem
poniżej roku	2–5 lat	5–10 lat	10 lat i więcej	
19	47	24	10	100

Źródło: IPN Warszawa, IPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 1550/3572, k. 24–25, *Komenda Główna Milicji Obywatelskiej. Notatki dotyczące prostytucji* [9.04.1957 r.].

Pod koniec 1956 roku liczba zewidencjonowanych prostytutek wynosiła 3137. Największa liczba kobiet została odnotowana w Warszawie (463), Wrocławiu (415), Krakowie (329), w miastach portowych – Szczecinie, Gdyni, Gdańsku – oraz w Katowicach i Łodzi. Zdecydowana większość kobiet nie miała stałego miejsca zatrudnienia. Drugą kategorię stanowiły pracujące dorywczo, zaś 684 posiadało stałą pracę. Zazwyczaj były to pomoce domowe, sprzątaczkki, kelnerki, bufetowe, sklepowe, konduktorki, które motywowane większymi zarobkami zaczęły pracować na ulicy. Stałe wynagrodzenie większości z nich kształtowało

sprawozdania, notatki, mapa, schematy organizacyjne wyborczych grup operacyjnych, projekt prawa... Informacja o stanie prostytucji i zjawiskach jej towarzyszących.

się w granicach 500–800 zł. Ponadto blisko 1/3 prostytuujących się kobiet miała dzieci, w tym 597 po jednym dziecku, 257 – dwoje, 86 – troje i 34 – ponad troje dzieci. Dzieci bezdomnych prostytutek często przebywały w domach dziecka (400) bądź u krewnych (377), jednak większość – 543 – ze swoimi matkami³². Problem ten był poważny, ponieważ dzieci te w wielu wypadkach były pozbawione właściwej opieki. Ponadto, wychowywane w zdemoralizowanym środowisku, były narażone na jego negatywne wpływy.

Tabela 4. Pochodzenie społeczne i wykształcenie prostitutek w miastach z funkcjonującymi Sekcjami do walki z nierządem w 1956 roku (%)

Miasto	Pochodzenie społeczne					Wykształcenie				
	robotnicze	chłopskie	inteligencje	niepełne podstawowe	razem	podstawowe	średnie	wyższe	brak danych	razem
Warszawa	66	33	1	7	100	38	10	–	52	100
Wrocław	80	18	2	2	100	34	3	–	63	100
Kraków	72	25	3	10	100	25	5	–	70	100
Szczecin	47	36	17	5	100	18	8	2	72	100
Poznań	90	5	5	8	100	51	8	–	41	100
Katowice	87	7	6	4	100	54	15	–	31	100

Źródło: IPN Warszawa, IPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 1585/4, *Kolegium ministra spraw wewnętrznych – protokoły z posiedzenia 1957 rok. Protokoły nr 01–04, sprawozdania, notatki, mapa, schematy organizacyjne wyborczych grup operacyjnych, projekt prawa... Informacja o prostytucji i zjawiskach jej towarzyszących* [1956 r.].

Zdecydowana większość prostitutek w analizowanym okresie przyznawała się do pochodzenia robotniczego oraz chłopskiego i wykształcenia podstawowego (zob. tab. 4). Na tle przedstawianych miast dość interesująco wypada Szczecin. W mieście zanotowano bowiem największy odsetek (17%) prostitutek pochodzenia inteligenckiego i tylko na jego terenie 2% kobiet uprawiających nierząd legitymowało się wykształceniem wyższym. Być może miało to związek ze specyfiką miasta portowego, większą liczbą marynarzy obcych bander bywających w nocnych lokalach, którzy byli klientami najlepiej zarabiających prostitutek – ekstraklasy szczecińskich „cór Koryntu”, które w większości były wykształcone i znały języki obce przynajmniej w stopniu komunikatywnym.

³² IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 1550/3572, k. 28, *Komenda Główna Milicji Obywatelskiej. Notatki dotyczące prostytucji* [9.04.1957 r.].

Ważnym elementem dopełniającym obrazu prostytucji w analizowanym okresie były także kategorie kobiet pracujących na ulicy. Ich podział zależał od różnych kryteriów: wyglądu, miejsca zawierania znajomości, sposobu spędzania czasu z mężczyznami, form zabiegania o nich, wysokości czy rodzaju pobieranej zapłaty³³.

W połowie lat pięćdziesiątych główna linia podziału miała charakter profesjonalizacji zawodu. W związku z tym w krajobrazie polskich miast (prostytucja był to zdecydowanie problem miejski) można było spotkać tzw. profesjonalistki, zawodowo zajmujące się „płatną miłością”, dla których stanowiła ona podstawę utrzymania, i tzw. półprostytutki (termin ten występował w żargonie milicyjnym), parające się najstarszym zawodem świata dorywczo. Bardzo często to młode dziewczyny, które dopiero co stawiały pierwsze kroki „w byzniesie” (termin pojawiający się w żargonie prostytutek)³⁴. Podkategorię tworzyły też tzw. prostytutki zakonspirowane, rekrutujące się przeważnie ze środowiska kobiet pracujących zawodowo czy żon marynarzy. Te ostatnie swoich klientów przeważnie poszukiwały wśród marynarzy obcych bander i działały głównie w miastach portowych.

O pozycji danej kobiety w branży decydowały także uzyskiwane zarobki z uprawiania prostytucji czy miejsce nawiązywania kontaktów, które można potraktować jako miejsce pracy (zob. tab. 5).

Tabela 5. Miejsca nawiązywania kontaktów i przeciętna wysokość pobieranych opłat w szesnastu miastach na terenie kraju w 1956 roku

Wyszczególnienie	Liczy bezwzględne	Liczy względne (%)
Ulice, pobieranie opłat w wysokości 5–50 zł	1562	49
Podrzędne lokale, pobieranie opłat w wysokości 50–200 zł	1139	37
Lokale o wyższej kategorii, pobieranie opłat w wysokości od 200 zł i więcej	436	14
Razem	3137	100

Źródło: IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 1550/3572, k. 31, *Informacje o stanie prostytucji i zjawiskach jej towarzyszących. Notatka w sprawie prostytucji* [26.02.1957 r.].

³³ Magdalena Jasińska, „Problematyka prostytucji w Polsce”, w: *Zagadnienia patologii społecznej*, red. Adam Podgórecki (Warszawa: PWN, 1976), 435–456; też, „Młodociane prostytutki (analiza procesu społecznego wykołajenia 100 dziewcząt)”, *Archiwum Kryminologii* 2 (1963): 145 i n.; Adam Podgórecki, *Patologia życia społecznego* (Warszawa: PWN, 1969), 200–220.

³⁴ Michał Antoniszyn, Andrzej Marek, *Prostytucja w świetle badań kryminologicznych* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1985), 123.

W poszczególnych miastach stosunek tych kategorii prostytuujących się kobiet był zróżnicowany. Warto zaznaczyć, że grupą dominującą była ta, której zarobki mieściły się w najniższych kategoriach, tj. 5–50 zł. Dla przykładu, w Katowicach do prostytutek najniżej zarabiających zaliczono 92% prostytutek, w Szczecinie – 60%, w Krakowie – 58%, we Wrocławiu – 55%, w Gdyni – 45%, w Warszawie – 30%. Natomiast najlepiej zarabiające prostytutki (od 200 zł i powyżej) stanowiły niewielki odsetek – od 2 do 20% – w zależności od miasta³⁵. Obraz ten odmiennie kształtował się dla Warszawy, gdzie proporcje te uległy zmianie. Najlicniejsza grupa zewidencjonowanych prostytutek, około 70%, pracowała w lokalach, drugą zaś tworzyły prostytutki uliczne³⁶. Na uwagę zasługuje także Szczecin, gdzie średnia opłata za usługę była wyższa od „średniej krajowej” i wahała się w granicach 300–500 zł, zaś w innych miastach, np. w Krakowie czy Wrocławiu, wynosiła od 150 do 200 zł. Wpływ na to miał w dużej mierze portowy charakter miasta i specyfika klientów, szczególnie marynarzy: „[...] np. w Szczecinie, jedna z prostytutek niejaka I.K. w miesiącu lutym bieżącego roku [1959 – U.K.] za uprawianie nierządu «zarobiła» 14 500 zł” – czytamy w dokumentacji milicyjnej³⁷.

Nietrudno zauważyć, że w analizowanym okresie w pejzaż polskich miast najbardziej była wpisana prostytutka uliczna, która następnie, w połowie lat pięćdziesiątych, uzupełniona została o prostytutkę lokalową. Prostytucją uliczną parały się kobiety o najniższej pozycji w branży. Były to „gruzinki” (handlowały ciałem wśród gruzowisk) oraz „dworcówki” (prostitutki, które można było spotkać w okolicach dworców i portu, szczególnie w Gdańsku i Szczecinie). Aby dopełnić specyfiki obrazu ówczesnej prostytutki ulicznej, warto również wspomnieć o „dziewiątkach”, „rosówkach” czy „gwardzistkach”. Określenia te dotyczyły kobiet najdłużej pracujących w branży, których uroda już przeminęła, a trud pracy na ulicy mocno odcisnął się na ich zdrowiu i wyglądzie. W wielu wypadkach stare prostytutki handlowały swoim ciałem za paczkę papierosów czy alkohol. Były one także powiązane z najbardziej prymitywnymi przestępcami.

Prostytucja lokalowa także odznaczała się swoją specyfiką, co było związane z klasą, charakterem danego lokalu. Przykładowo, w Szczecinie w latach

³⁵ IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 1550/3572, k. 31–32, *Informacje o stanie prostytucji i zjawiskach jej towarzyszących. Komenda Główna Milicji Obywatelskiej. Notatki dotyczące prostytucji* [9.04.1957 r.].

³⁶ IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 1550/3723, k. 5, *Informacja o zwalczaniu prostytucji i przestępstw z zakresu nierządu na terenie Polski*; Antoniszyn, Marek, *Prostytucja w świetle*, 12–15.

³⁷ Dane te Milicja Obywatelska pozyskała z prywatnego kalendarza prostytuującej się kobiety. IPN Warszawa, IPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 01253/36, k. 37, k. 40, *Materiały Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych na posiedzenie Kolegium Ministerstwa Spraw Wewnętrznych za okres marzec–grudzień 1959. Sprawozdanie dotyczące walki z nierządem karalnym prze KWMO w Szczecinie, Wrocławiu i Krakowie* [3.12.1959 r.].

pięćdziesiątych prostytutki poszukiwały swoich klientów w dobrych restauracjach czy kawiarniach działających na terenie miasta, np. „Jagódka” czy „Rendez-vous”. Dla innych miejscem pracy były dobre lokale „gastronomiczno-nocne”, jak „Bajka” czy „Dworcowa”. Były to główne miejsca spotkań „obcych marynarzy” czy innych mężczyzn szukających „przygód”. Klimat tych miejsc chyba najtrafniej oddają słowa jednej ze szczecińskich prostytutek: „Do lokali tych poza prostytutkami żadne kobiety w ogóle nie zachodzą (...). Gdyby przyszła tam jakaś przygodna kobieta, to wypędziłybyśmy ją wpiwer zarejestrować się w KMMO w Sekcji do walki z nierządem”³⁸.

Tabela 6. Cechy społeczno-demograficzne prostytutek w 1959 roku (%)

Wiek							Razem
poniżej 20 lat	20–30 lat		30–40 lat	40 lat i więcej			
15	50		24	11			100
Wykształcenie							Razem
analfabetki	ukończone kilka klas szkoły podstawowej	ukończona szkoła podstawowa	średnie	wyższe			
5	38	48	8,8	0,2			100
Stan cywilny							Razem
panny	zamężne	separowane	rozwidzione	wdowy			
61	8	5	17	9			100
Czas uprawiania prostytucji ^a							Razem
przed 1945 rokiem i w czasie okupacji	1 rok	2 lata	3 lata	4 lata	5 lat	6–10 lat	
7	17	18	11	10	13	24	100

^a W źródle niejasny zapis grup wiekowych (od 1 roku, od 2 lat, od 3 lat, od 4 lat, od 5 lat, 5–10).

Źródło: IPN Warszawa, IPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 01253/36, k. 37, k. 71–72, *Materiały Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych na posiedzenie Kolegium Ministerstwa Spraw Wewnętrznych za okres marzec–grudzień 1959. Sprawozdanie dotyczące walki z nierządem karalnym prze KWMO w Szczecinie, Wrocławiu i Krakowie* [3.12.1959 r.].

W 1959 roku w ewidencji milicji znalazło się 5656 prostytutek. Największą liczbą bezwzględną prostytuujących się kobiet odznaczały się województwa: katowickie – 1274, wrocławskie – 578, gdańskie – 480, krakowskie – 469, szczecińskie – 355, poznańskie – 335, bydgoskie – 327, a także Warszawa – 840 i Łódź

³⁸ IPN BU, sygn. 01253/36, k. 35, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, *Materiały Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych na posiedzenia Kolegium Ministerstwa Spraw Wewnętrznych za okres marzec–grudzień 1959*.

– 576. Pod względem cech społeczno-demograficznych w środowisku tych kobiet nie zaszły gwałtowne zmiany (zob. tab. 6). Nadal w dużej mierze były to młode kobiety, panny, w wielu 20–30 lat, pochodzenia robotniczego, pracujące w branży średnio 2 lata. W ewidencji milicji pojawiła się jednak nowa kategoria wiekowa – młodociane prostytutki, do 17 lat. Aby znaleźć się w kartotece milicyjnej, musiały być one kilkakrotnie zatrzymane, bowiem w przypadku pojedynczego incydentu przeprowadzano z nimi „rozmowy profilaktyczne”.

W 1959 roku na terenie 16 miast Polski zarejestrowano kilka procent młodocianych prostytutek. Warto zaznaczyć, że prostytutka była skupiona w wybranych miastach. Jej koncentracja w miastach przemysłowych nie dziwi. „Wielkie budowy socjalizmu”, tam, gdzie realizowano jego sztablarowe idee, sprzyjały temu szczególnie³⁹.

Sytuacja zdrowotna prostytutujących się kobiet

Na zakończenie także warto wspomnieć o problemach zdrowotnych prostytutki. Przykładu dostarczy nam 1959 rok (tab. 7).

Tabela 7. Liczba prostytutek w Szczecinie, Wrocławiu i Krakowie w 1959 roku według problemów zdrowotnych

Rodzaj schorzenia	Miasto		
	Szczecin	Wrocław	Kraków
Niedorozwój umysłowy	5	16	8
Choroby psychiczne	3	12	10
Alkoholizm	87	136	10
Gruźlica	37	39	7
Choroby weneryczne (kiła, rzeżączka)	74	20	8
Inne choroby zmniejszające zdolność do pracy	23	29	10
Razem	229	252	53

Źródło: IPN Warszawa, IPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 01253/36, k. 39, *Materiały Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych na posiedzenie Kolegium Ministra Spraw Wewnętrznych za okres marzec–grudzień 1959. Sprawozdanie dotyczące walki z nierządem karalnym prze KWMO w Szczecinie, Wrocławiu i Krakowie* [3.12.1959 r.].

Specyfika stylu życia, szczególnie praca na ulicy, sprawiała, że prostytutujące się kobiety cierpiały na różne schorzenia. Część prostytutek wykazywała objawy niedorozwoju psychicznego czy choroby psychicznej, inne chorowały na gruźlicę. Jednak podstawowymi problemami zdrowotnymi były choroby weneryczne

³⁹ Marek Karpiński, *Najstarszy zawód świata. Historia prostytutki* (Londyn: Lemur, 1997), 63.

i alkoholizm. Ten fakt nie powinien dziwić. W przypadku kiły, rzeżączki można mówić o tzw. „chorobach zawodowych”. Z natury rzeczy bowiem, prostytutki stanowiły jedną z grup ryzyka, u których choroby weneryczne bądź podejrzenie o ich występowanie zdarzało się bardzo często⁴⁰. Natomiast alkohol pozwalał na łatwość w nawiązywaniu kontaktów z klientami. Była to ważna przyczyna alkoholizmu występującego wśród prostujących się kobiet, ale na pewno nie jedyna. Drastycznego przykładu może nam dostarczyć działalność jednego z sutenerów ze Szczecina: „Sutener zapoznał (...) 18-letnią kobietę⁴¹, której obiecywał małżeństwo. Wyprowadził ją na przedmieścia do stodoły, i tam zmusił ją do picia wódki, po czym dokonał gwałtu. Następnie biciem zmuszał ją do uprawiania nierządu, zarabianie przez nią pieniądze zabierał i przepijał, zmuszając ją do picia wódki, co trwało przez dwa lata. W 1959 roku, po dotkliwym pobiciu jej przez sutenera, zdecydowała się ona i złożyła o wszystkim zeznania przed MO. Sutener nakazem prokuratora został aresztowany. Inne dwie prostytutki sutenera dowiedziały się, że został on aresztowany wskutek zeznań (...) – dotkliwie ją pobiły. (...) mając obecnie 20 lat jest już nałogową alkoholiczką, chora na gruźlicę i kiłę”⁴².

Uwagę zwraca także kategoria chorób nazwana „choroby zmniejszające zdolność do pracy”. Można przyjąć, że były to różnego rodzaju schorzenia występujące wśród prostytuujących się kobiet, które pojawiały się epizodycznie i nie mieściły się w klasyfikacji chorób przyjętej przez funkcjonariuszy organów ścigania. W dokumentach występują one także pod zbiorczą nazwą chorób, które „powodują niezdolność do pracy społecznie użytecznej”⁴³.

Konkluzje

Prostytucja w pierwszych dekadach Polski Ludowej przechodziła przez różne etapy, które w znaczny sposób wpływały na dynamikę interpretowanego zjawiska. Analizowany okres, tj. lata 50. XX wieku, nie był pod tym względem jednolity. Zachodzące zmiany były wprost uzależnione od procesu ewolucji socjalizmu,

⁴⁰ Urszula Kozłowska, Marek Balsa, „Gruzinki, mewki, arabeski, blondyny... Prostytucja jako problem medyczny i społeczny – analiza zjawiska na terenie Szczecina w latach 50. i 60. XX wieku”, w: *Problemy zdrowia reprodukcyjnego kobiet*, red. Aleksandra Szlagowska (Wrocław: Quaestio, 2016), 300; Bożena Śpila, „Aspekty zdrowotne i psychiczne prostytucji ze szczególnym uwzględnieniem prostytucji nieletnich”, w: *Prostytucja jako problem społeczny, moralny i zdrowotny*, red. Mariusz Jędrzejko (Pułtusk–Warszawa: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, 2006), 73–99.

⁴¹ Personalalia sutenera oraz prostytutki zostały usunięte.

⁴² IPN Warszawa, IPN BU, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 01253/36, k. 9, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, *Materiały Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych na posiedzeniu Kolegium Ministerstwa Spraw Wewnętrznych...*

⁴³ IPN Warszawa, IPN BU, KG MO, sygn. 0397/136, k. 7, *Prostytucja, homoseksualizm*.

tak pod względem społecznym, gospodarczym, jak i politycznym. Przyjmując chronologię prostytucji zaproponowaną przez Krzysztofa Kosińskiego, pomijając pierwszy okres tuż po wojnie (1944/45–1948), lata 1948–1955 to czas pauperyzacji prostytutek. Upaństwowienie lokali gastronomicznych, rozrywkowych, nocnych, znaczne ograniczenie ruchu turystycznego, a z drugiej strony rozwój wielkich budów socjalistycznych, sprawiał, że prostytucja się „sproletaryzowała”, stając się częścią autentycznego pejzażu stalinowskiej topografii miejskiej. Kolejny etap, po legendarnym październiku '56, przyniósł dalszą ewolucję zjawiska prostytucji⁴⁴. W okresie tzw. małej stabilizacji rozwinął się ograniczony wcześniej ruch turystyczny, rozrosła się baza hotelowa dla zagranicznych gości, zwiększyły się obroty gospodarcze z Zachodem, co spowodowało napływ nie tylko nowych towarów, ale i pracowników. Stopniowo z ulic miast zaczęła znikać prostytucja uliczna. Spod latarni, gruzów, walących się kamienic, suterren i hoteli robotniczych przeniosła się do kawiarni, „ekskluzywnych” nocnych lokali i kilkunastu gwiazdkowych hoteli. Powoli także zmianie uległy czynniki „wypychające” kobiety na ulicę. Coraz częściej świadomie podejmowały one ten sposób zarobkowania. Głównym motywem, prócz chęci łatwego zarobku, były także inne względy, jak choćby uniezależnienie się (finansowe) od rodziny (rodziców) czy „przyspieszona” realizacja planów życiowych⁴⁵.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie. Biuro Udostępniania Archiwów.

Komenda Główna Milicji Obywatelskiej, sygn. 1550/3572, 0397/136, 1550/3723, 01480/875.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, sygn. 1550/3079, 01253/36, 1585/4.

Instytut Pamięci Narodowej. Oddział w Szczecinie.

Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej w Szczecinie, sygn. 008/429.

Akty prawne

Dekret o zwalczaniu chorób wenerycznych. Dz.U. 1946, nr 18, poz. 119.

Dekret z 16.01.1947 r. w sprawie zmiany dekretu z dnia 16 kwietnia 1946 r. o zwalczaniu chorób wenerycznych. Dz.U. 1947, nr 20, poz. 80.

Dekret z 27.07.1949 r. o zmianie dekretu z dnia 16 kwietnia 1946 r. o zwalczaniu chorób wenerycznych. Dz.U. 1949, nr 46, poz. 338.

Kodeks karny. Dz.U. 1932 nr poz. 571, rozdział XXXII, art. 203–214.

⁴⁴ Kosiński, „Prostytucja w PRL”, 90.

⁴⁵ Stapiński, *Zwalczanie kity*, 265–273.

- Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (ratyfikowana na podstawie ustawy z 29.02.1952 r.). Dz.U. 1952, nr 41, poz. 278.
- Obwieszczenie Ministra Zdrowia z 8.09.1949 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 16 kwietnia 1946 r. o zwalczaniu chorób wenerycznych. Dz.U. 1949, nr 51, poz. 394.
- Okólnik Ministra Zdrowia nr 40/46 z 31.11.1946 r. o Komisjach społecznych do spraw zwalczania chorób wenerycznych. Dzienniki Zdrowia 1946, nr 23/24, poz. 126.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z 6.09.1922 r. o nadzorze nad nierządem. Dz.U. 1922, nr 78, poz. 715.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa. Dz.U. 1927, nr 92, poz. 823.

Filmy dokumentalne i źródła internetowe

- Borowik, Włodzimierz. *Paragraf Zero* (film dok.). Czarno-biały, 1 akt, 16 min. Lektor: Tadeusz Łomnicki. Zdjęcia: Antoni Staśkiewicz. Montaż: Maria Orłowska. Dźwięk: Bohdan Kajan. Tekst: Jerzy Szelubski. Opracowanie muzyczne: Stefan Zawarski. Kierownik produkcji: Andrzej Liwnicz. Asystent operatora: Lucjan Jankowski. Warszawa: Wytwórnia Filmów Dokumentalnych, 1957. W: *Czarna Seria. Polska szkoła dokumentu*. Format DVD 5, płyta nr 1, ścieżka nr 5. Warszawa: Narodowy Instytut Audiowizualny, 2010.
- Prostytucja-w-PRL.html. Dostęp 28.07.2017. www.alehistoria.blox.pl/2010/11.

Opracowania

- Antoniszyn, Michał, Andrzej Marek. *Prostytucja w świetle badań kryminologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1985.
- Czykwin, Elżbieta. *Stygmat społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- Goffman, Erwing. *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*. Gdańsk: GWP, 2005.
- Gwara, Milena. „Prostytucja w aspekcie prawnym i jej skutki psychiczno-społeczne”. *Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM* 6 (2016): 131–145.
- Imieliński, Kazimierz. „Kulturowe aspekty seksuologii”. W: *Seksuologia kulturowa*, red. Kazimierz Imieliński, 9–30. Warszawa: PWN, 1984.
- Imieliński, Kazimierz. *Manowce seksu. Prostytucja*. Łódź: Res Polona, 1990.
- Izdebski, Zbigniew. *Seksualność Polaków na początku XXI wieku*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.
- Izdebski, Zbigniew, Agnieszka Konarkowska-Lecyk. „Zachowania seksualne kobiet świadczących usługi seksualne”. Dostęp 2.10.2017. www.itc.com.pl/ppw/zachow.doc.
- Jasińska, Magdalena. „Młodociane prostytutki (analiza procesu społecznego wykołajenia 100 dziewcząt)”. *Archiwum Kryminologii* 2 (1963): 145–250.
- Jasińska, Magdalena. *Proces społecznego wykołajenia młodych kobiet*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze, 1967.

- Jasińska Magdalena. „Problematyka prostytucji w Polsce”. W: *Zagadnienia patologii społecznej*, red. Adam Podgórecki, 435–456. Warszawa: PWN, 1976.
- Karpiński, Marek. *Najstarszy zawód świata. Historia prostytucji*. Londyn: Lemur, 1997.
- Karpiński Marek. *Najstarszy zawód świata. Historia prostytucji*. Warszawa: Wydawnictwo Iskry, 2013.
- Kosiński, Krzysztof. *Historia pijaństwa w czasach PRL. Polityka – obyczaje – szara strefa – patologie*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2008.
- Kosiński, Krzysztof. „Prostytucja w PRL”. *Polska 1944/45 – 1989. Studia i Materiały* 9 (2009): 85–132.
- Kowalczyk, Robert, Katarzyna Korzeniowska, Violetta Skrzypulec. „Psychologiczne funkcjonowanie prostytuujących się kobiet”. *Przegląd Seksuologiczny* 17 (2009): 14–21.
- Kozłowska Urszula, Marek Balsa. „Gruzinki, mewki, arabeski, blondyny... Prostytucja jako problem medyczny i społeczny – analiza zjawiska na terenie Szczecina w latach 50. i 60. XX wieku”. W: *Problemy zdrowia reprodukcyjnego kobiet*, red. Aleksandra Szlagowska, 293–312. Wrocław: Quaestio, 2016.
- Papée, Jan. *Nadzór lekarski nad prostytucją*. Lwów: Drukarnia Pillera, Neumanna i Sp., 1907.
- Piątkowska, Monika. *Życie przestępcze w przedwojennej Polsce. Grandesy, kasiarze, brylanty*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.
- Podgórecki, Adam. *Patologia życia społecznego*. Warszawa: PWN, 1969.
- Semków, Piotr. „W walce o czystość moralną”. *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej* 2 (2003), 25: 56–58.
- Sikorska-Kulesza, Jolanta. *Zło tolerowane. Prostytucja w Królestwie polskim w XIX wieku*. Warszawa: Mada, 2004.
- Sikorski, Tomasz. „Problem chuligaństwa w «czarnej serii» polskiego dokumentu (1955–1959). W: „Wykluczeni”. *Ludzie z marginesu w kinematografii światowej*, red. Maciej Kowalski, Tomasz Sikorski, 39–74. Radzymin–Warszawa: Wydawnictwo von Borowiecky, 2017.
- Stapiński, Andrzej. *Zwalczanie kity i rzeźączki w Polsce*. Warszawa: PZWL, 1979.
- Sywuła, Michał. „Działalność milicyjnej służby śledczej na terenie województwa gdańskiego w latach 1945–1949”. *Słupskie Studia Historyczne* 20 (2014): 195–208.
- Sztobryn-Giercuszkiewicz, Joanna. *Psychologiczne aspekty prostytucji*. Łódź: Wydawnictwo Dajas, 2004.
- Śpila, Bożena. „Aspekty zdrowotne i psychiczne prostytucji ze szczególnym uwzględnieniem prostytucji nieletnich”. W: *Prostytucja jako problem społeczny, moralny i zdrowotny*, red. Mariusz Jędrzejko. Pułtusk–Warszawa: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszтора, 2006, 73 – 99.
- Wojciechowska, Magdalena. *Agencja towarzyska (nie)zwykle miejsce pracy*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2012.

Szkic do społeczno-demograficznego portretu prostytutek w Polsce w latach pięćdziesiątych XX wieku

Streszczenie

Prostytucja stanowi specyficzne zjawisko społeczne, które ulega różnorodnym przeobrażeniom. Występuje ono w różnych formach, w każdej kulturze, w różnych klasach i warstwach społecznych. Celem artykułu była analiza zjawiska prostytucji w ujęciu społeczno-demograficznym w latach 50. XX wieku. Uwagę skoncentrowano na przedstawieniu specyfiki zjawiska, jego zmian, ewolucji, uwzględniając warunki społeczne, demograficzne i polityczno-prawne. Główną bazę źródłową stanowiły archiwalia zgromadzone w Instytucie Pamięci Narodowej (przede wszystkim dokumenty sporządzone przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Komendę Główną Milicji Obywatelskiej). Wykorzystane w rozprawie źródła zostały poddane analizie i krytyce (wewnętrznej i zewnętrznej), a następnie interpretacji socjologicznej faktów historycznych. W oparciu o źródła i literaturę przedmiotu przeprowadzono analizę, określono specyfikę prostytucji do końca lat 50. XX wieku. Obejmowała ona zarówno cechy społeczno-demograficzne prostytuujących się kobiet oraz problemy (społeczne, prawne, zdrowotne, itp.) związane z analizowanym zjawiskiem. Drogi kobiet do prostytucji były złożone, a zarazem różnorodne. W pierwszej dekadzie lat powojennych prostytutki zazwyczaj wywodziły się głównie z biedoty miejskiej i wiejskiej (najczęściej bez wyuczonego zawodu), z patologicznych środowisk (alkoholików, chuliganów, złodziei itp.) lub rodzin niepełnych. Linia demarkacyjna prostytucji przebiegała między zawodową prostytucją a tzw. półprofesjonalną. Ostatnią kategorię stanowiły kobiety, dla których prostytuowanie się było dorobieniem do otrzymywanej pensji. Biorąc pod uwagę zarobki prostytutek, można zauważyć duże dysproporcje. Najniższe zarobki wynosiły ok. 5 zł (lub towary, np. alkohol), zaś najwyższe sięgały nawet 500 zł. Pod tym względem interesująco wyglądał Szczecin, gdzie średnie zarobki „profesjonalnych prostytutek” były wyższe od „średniej krajowej” i wahały się w granicach 300–500 zł. Także pod względem wykształcenia prostytutek Szczecin przedstawiał się inaczej na tle pozostałych polskich miast. W 1956 roku odnotowano w Szczecinie, jako jedynym mieście, aż 2% kobiet z wyższym wykształceniem, co było konsekwencją portowego charakteru miasta (kontakty z marynarzami obcych bander, rozwinięta sieć lokali nocnych itp.). Z racji wykonywanej profesji prostytutki najczęściej chorowały na alkoholizm, choroby weneryczne, gruźlicę, zaburzenia psychiczne oraz schorzenia „zmniejszające zdolność do pracy”.

Słowa kluczowe: prostytucja, rodzaje, specyfika, kategorie społeczne, kategorie zawodowe, cechy demograficzne, miasta, Polska, okres powojenny, lata pięćdziesiąte, XX wiek, IPN, MO

A Contribution to the Social and Demographic Portrait of Prostitutes in Poland in the 1950s

Summary

Prostitution is a specific social phenomenon, which is liable to various transformations. It has different forms, in each culture, in various social classes and layers. The aim of the article has been to analyse of the phenomenon of prostitution from the point of a socio-demographic view of the 1950s. A special attention was paid to the specificity of the phenomenon, its changes and evolution, according to social, demographic, political and legal conditions. The main source basis were archival records kept in the Institute of National Remembrance (first of all the documents drawn up by the Interior Ministry and the General Headquarters of Civic Militia). The sources used in the research have been analysed and have been subjected to (internal and external) criticism, and next the historical facts have been sociologically interpreted. On the basis of those sources and the literature on the subject a further analysis was carried out and the uniqueness of the prostitution of the 1950s was defined. It included both the socio-demographic features of prostituting women and the problems connected with the phenomenon in question (social, legal, health, etc.). The ways leading to prostitution were diversified and complicated. In the first decade after the war most prostitutes came from the urban and rural poor layers of the society (in most cases without any training or school education), from pathological circles (alcoholics, hooligans, thieves, and the like) or from incomplete families. There were two groups of prostitutes, the professional and semi-professional ones; for the latter prostitution was only work on the side, an additional source of income. Taking into account how much prostitutes earned big disproportions might be observed. The minimum pay was about five zlotys (or a commodity, e.g. alcohol), the maximum pay was even 500 zlotys. Form this point of view, Szczecin was of special interest, where the average pay of 'professional prostitutes' were higher than the national average and oscillated between 300 and 500 zlotys. Also from the point of view of their education Szczecin was different from the rest of the country; in 1956 in Szczecin 2% of the prostitutes had university education, which was a consequence of the fact that Szczecin was a big harbour town (contacts with seamen from abroad, a network of night clubs, and the like). Practising their profession prostitutes suffered from alcoholism, venereal diseases, tuberculosis, mental disorders and 'ailments that decreased their ability to work'.

Keywords: prostitution, types, uniqueness, social categories, professional categories, demographic feature, towns, Poland, post-war period, the 1950s, the 20th century, Institute of National Remembrance (IPN), Citizens' Militia (MO)